

Monnaies et parures du Musée d'Histoire de la Moldavie de Iași, coord. Viorel M. Butnariu, Vasiliana '98, Iași, 2001, 290 p.

Publicarea surselor istorice este condiția primară a oricărei încercări de reconstituire a trecutului. La rândul lor, monedele, pertinent publicate și interpretate, pot deveni izvoare cu un grad ridicat de acuratețe și obiectivitate în studierea istoriei. Acum câteva decenii, Eugen Chirilă și colaboratorii săi demaraseră inițiativa realizării unui *Corpus* numismatic regional pentru colecțiile din muzeele transilvănene¹. Destul de recent, a apărut primul volum din seria *Monede de aur din colecții românești*, beneficiind de condiții grafice deosebite și de o versiune CD-ROM, care valorifică monedele de aur din colecțiile a patru muzee din Muntenia². Dar și la est de Carpați, numeroase muzee adăpostesc un bogat material numismatic, de cele mai multe ori sortit să rămână inedit în colecțiile lor. Necesitatea stringentă a relevării lui pentru lumea științifică a dus la condițiile necesare închegării unui *Corpus* numismatic și pentru fosta Țară a

Moldovei, care să permită o privire de ansamblu asupra circulației monetare pe un palier temporal și spațial mai vast. Lucrarea recenzată, care și-a propus să valorifice colecțiile Muzeului de Istorie a Moldovei din Iași, reprezintă al doilea pas dintr-o astfel de temerară întreprindere – *CORPUS NUMMORUM MOLDAVIAE* – inițiată de Viorel M. Butnariu, cu sprijinul unei ample echipe de tineri specialiști³.

Înainte de a perucele la analiza propriu-zisă a Catalogului, consider necesar să precizez că piesele aflate în această colecție nu au mai fost niciodată publicate sub această formă. Confuzia s-a creat prin apariția, acum trei decenii, a unui *Catalog numismatic* care ar „expune o parte din fondul numismatic al Muzeului de Istorie a Moldovei⁴. În realitate, această lucrare valorifică colecția Muzeului Unirii, aparținând tot

¹ E. Chirilă, Șt. Dănilă, N. Șteiu, N. Gudea, I. Chifor, V. Lucăcel, E. Lăko (coord.), *Tezaur monetare din nordul Transilvaniei, sec. XVI-XVIII*, Zalău, 1970; E. Chirilă, A. Socolan (coord.), *Tezaur și descoperiri monetare în colecția Muzeului Județean Maramureș, Baia Mare, 1971*; E. Chirilă, N. Gudea, Gh. Moldovan (coord.), *Tezaur și descoperiri monetare din Muzeul Municipal Sighișoara, Sighișoara, 1972*; E. Chirilă, N. Gudea, V. Lazăr, A. Zrinyi (coord.), *Tezaur și descoperiri monetare din Muzeul Județean Mureș, Târgu-Mureș, 1980*.

² A. Vălcu, M. Dima, în colaborare cu Ana Dicu, Marian Negri, Emil Păunescu și Elizabeta Savu, *I. Colecții din Muntenia: Muzeul județean Buzău, Muzeul Dunării de Jos Călărași, Muzeul județean „Teohari Antonescu” Giurgiu, Muzeul județean de Istorie și Arheologie Prahova, seria Monede de aur din colecții românești* (coord. E. Obeländer-Tâmboveanu), cIMEC-Institutul de Istorie Culturală, București, 2001.

³ Primul volum (*Monnaies et parures du Complexe de Musée Bucovina*, ed. V. M. Butnariu, Colecția CNM, I, 134 p.) de fapt, se pare, își amână apariția din motive financiare (cf. V. M. Butnariu, *Note numismatice, (V)*, în *ArhMold*, XXVI, 2003, p. 254 și n. 9). Fără a aparține de facto acestei colecții, dar urmărind scopuri asemănătoare, a apărut și lucrarea *Tezaur din muzeele orașului Chișinău Secolele XVI-XVIII*, coord. V. M. Butnariu, Chișinău, 1994.

⁴ G. Crăciun, E. Petrișor, *Catalog numismatic*, Muzeul de Istorie a Moldovei, Iași, 1970. Obiectul acestui catalog a provocat chiar și șovăiala celui care l-a recenzat: „de fapt, lucrarea recenzată reprezintă catalogul unei colecții particulare [...] achiziționată inițial de către Muzeul Unirii din Iași, unde am văzut-o în 1963. De aici, a trecut după cum se vede (s. n.), la Muzeul de Istorie a Moldovei din același oraș.” (O. Ilicescu, în *BSNR*, LXVII-LXIX, 1973-1975, 121-123, p. 337).

Complexului Național Muzeal „Moldova” – Iași, dar patrimoniile celor două muzee de istorie sunt distincte.

Lucrarea se deschide cu un *Avant-propos* (p. VII), semnat de doamna Adriana Ioniuc, în care se prezintă un succint istoric al colecției, una destul de recentă, începută în 1952, dată la care debutează organizarea Muzeului în sălile Palatului Culturii. La numai câțiva ani – în 1975 –, printr-un ordin al Ministerului Culturii, cele mai valoroase obiecte au fost transferate la Muzeul Național de Istorie din București. Acest eveniment se pare că a avut importante repercusiuni asupra colecției ieșene, văduvind-o de piese de mare valoare. Apariția Catalogului de față este rezultatul conlucrării unui impresionant colectiv de specialiști din Iași, Chișinău și București. Este remarcabil faptul că majoritatea dintre necesia sunt tineri entuziaști, cu o bună pregătire profesională.

Partea introductivă mai cuprinde o listă a abrevierelor și alte trei registre consacrate nominalurilor, descrierii monedelor și siglelor atelierelor monetare. Utilitatea acestor date este esențială în buna realizare a unui asemenea Catalog. Nominalurile, redată în terminologia epocii, sunt grupate pe spații de emisie, beneficiind de echivalenți explicite. Totuși, lista acestora are un caracter general, din conținutul ei ieșind numeroase piese ce apar pe parcursul Catalogului: drahma, pecunia maiorina, centenionalis, follis, ternary, dirhem, onluk, parā etc. Există numeroase abrevieri specifice pentru descrierea monedelor, autorul utilizând nu mai puțin de nouă indicatori ai stării de conservare a acestora. Se pare că nu s-a urmărit indicarea mărcilor de monetar, deși apare o singură astfel de marcă – rozeta lui Piura Kurozweckiego (1479-1499) – cu rol în stabilirea cronologiei emisiunilor lui Ioan Albert. În schimb, sunt precizate atelierelor monetare prin siglele acestora, ordonate alfabetic.

Partea cea mai consistentă a colecției care face obiectul Catalogului recenzat o reprezintă cele 25 de tezaure monetare (*J. Trésors monétaires*, p. 1-109), însumând 6664 monede (6615 AR și 49 AE) și numeroase obiecte de podoabă. Deși materialul numismatic consultat are mai mare parte a colecției, obiectele de podoabă – prezente în trei astfel de tezaure: Răducăneni, Sihleanu și Aroneanu – nu sunt omise, fiind descrise cu meticulozitate de către Adriana Moglan. Depozitele monetare sunt ordonate cronologic, pe baza emisiunilor *post-quem*; se egalonează pe o perioadă de peste două milenii, majoritatea fiind descoperite pe teritoriul județului Iași. Acolo unde sunt cunoscute, sunt prezentate succint condițiile descoperirii, iar după caz, descrierea vaselor în care s-au aflat piesele. Merită remarcată organizarea întregului material numismatic, indiferent de perioadă, după aceleași criterii (asupra cărora voi reveni), ceea ce asigură Catalogului coerență și posibilitatea unei utilizări eficiente. Astfel, toate monedele, având indicați parametri tehnici – greutate, diametru – și particularități în descriere, după caz, au fost așezate pe spații monetare, ordonate alfabetic, apoi pe emitenți și pe monetării. Pentru emitenți și nominaluri s-a folosit terminologia din epocă. Doar în anumite situații se face trimitere la cauloagele de specialitate. De remarcat că din totalul de 25 de tezaure

publicate, doar 10 sunt inedite – Aroneanu, Bucium, Dobrovăți, Mircești, Moldova (regiune), Iași-Biserica „Sf. Sava” (3), Iași – „Str. Armeană”, Scobiști – restul beneficiind deja de publicare.

Depozitele din perioada antică cuprind piese geto-dacice și romane. Apare interesant faptul că toate au fost descoperite în afara județului (cu o singură excepție-depozitul de la Muncelu de Sus), intrând ulterior în posesia muzeului. Din această perioadă, cele mai numeroase sunt monedele romane, republicane și imperiale, majoritatea deja publicate, iar acum reluate, cu rezultate interesante, de către Carmen Ungureanu. Astfel, apar rectificări față de identificările inițiale (în tezaurul de la Măgurești, nu mai puțin de 14 piese fuseseră identificate cronat) și modificări ale numărului de piese (în tezaurul de la Muncelu de Sus apar 2 piese în plus). În fiecare din aceste cazuri, numismata ieșeană consemnează noile rezultate, comparativ cu cele deja existente în literatura de specialitate.

Din această perioadă, singura descoperire inedită, asupra căreia voi insista în rândurile de față, este aceea de la Mircești, însumând 918 monede romane imperiale. Depozitul – având ca *terminus ante-quem* piese neroniene, în vreme ce *terminus post-quem*-ul este asigurat de piese de la Septimius Severus – aparține celei de-a patra grupă de tezaure (a doua subgrupă) clasificate de Virgil Mihailescu-Bîrliba, pentru spațiul est-carpatic, în secolele II-III p. Hr.⁵ De altfel, structura pe emitenți a tezaurului, respectă caracteristicile identificate de același autor pentru acest tip de acumulare – multe emisiuni de la Vespasianus (în cazul de față – 15%), grosul monedelor din perioada Traianus-Marcus Aurelius (71%) și puține emisiuni de la Commodus-Septimius Severus (1,8%)⁶. O prezență interesantă în acest depozit o constituie drahma din argint, emisă în timpul lui Traianus și provenind din monetăria din Lycia (p. 33, nr. 117). Prezența unor astfel de piese în tezaure cu denari romani imperiale a mai fost constatată și în alte descoperiri la est de Carpați. Se cunosc nu mai puțin de 15 astfel de piese coloniale din argint în depozitele monetare din Moldova, distribuite astfel pe emitenți și monetării: Domitianus-4, Traianus-8, Hadrianus-3 / Cesarea Capadociei-5, Lycia-6, Amisus Ponti-3, centu neidentificat-1⁷. Apariția drahmelor în

⁵ V. Mihailescu-Bîrliba, *La monnaie romaine chez les Daces orientaux*, București, 1980, p. 97-98.

⁶ *Ibidem*.

⁷ O primă listă a descoperirilor de acest fel a fost publicată de V. Mihailescu-Bîrliba (*Tezaurul de monede romane imperiale de la Itești, jud. Bacău*, în *BSNR*, 75-76, 1981-1982 (1983), 129-130, p. 132; vezi și bibliografia). Între timp, astfel de piese au mai apărut în tezaurele de la Călugăreni (Domitianus-Caesarea Capadociei – V. Căpitanu, *Tezaurul de monede romane imperiale de la Călugăreni, com. Dămieniști, jud. Bacău*, în *Carpica*, XX, 1989, p. 137-147), Homiceni (Domitianus-Lycia, Traianus-2 ex-Lycia – E. Petrișor, *Tezaurul monetar roman de la Homiceni (II)*, în *MemAntiq*, XIX, 1994, p. 355-359).

tezaure cu denari se explică prin faptul că aceste piese aveau o greutate satisfăcătoare (2, 87 g la Mircești) și un titlu ridicat al argintului (peste 900‰⁸), fiind acceptate împreună cu aceștia. Se pare că la aceasta ar fi contribuit și menținerea unei echivalențe, potrivit unui tarif special, între drăhmă și denar⁹. Există mai multe explicații ale prezenței acestor piese în arealul est-carpatic. Cel mai probabil, negustorii răsăriteni și legiunile venite din Orient au avut un anumit rol în răspândirea lor în tot imperiul. Dar depozitele care conțin asemenea monede s-au format în zoria balcano-dunăreană a Imperiului, de unde au ajuns în Moldova, prin jafuri sau stipendii¹⁰.

În tezaurul de la Mircești există și un denar *fourré* și hibrid (p. 33, nr. 918), din timpul lui Marcus Aurelius. Astfel de piese sunt des întâlnite printre monedele Romei antice, fiind prezente și în câteva tezaure imperiale descoperite în Moldova. Se pare că ele erau produse ale monetărilor romane semifictive, destinate plăților și comerțului cu *Barbaricum*¹¹. Informații despre vasul în care a fost adăpostit tezaurul se găsesc într-o *Addenda* (p. 110), special creată în acest sens, plasată spre sfârșitul lucrării. După descriere, vasul cu pricina s-ar putea încadra în tipul II, varianta b, potrivit tipologiei cânilor tezaurelor cu monede romane din răsăritul Daciei, realizată de Vitgii Mihailescu-Bîrliba¹².

Interesantă apare soarta tezaurului cu denari imperiați de la Munteștii. Piese, în majoritatea lor, se află în colecția Muzeului de Istorie a Moldovei (742 AR din totalul de 775 AR), în vreme ce vasul (din care s-a păstrat doar partea inferioară) se află în colecția Institutului de Arheologie din Iași¹³. O piesă a acestui depozit, datată în vremea lui Septimius Severus (p. 42, nr. 737) a fost bătută la Emesa, monetărie care a jucat un rol important în această perioadă¹⁴.

Eugen Nicolae republică monedele din tezaurul de la Răducănești, cu toate datele necesare. Urmează apoi o serie de trei tezaure inedite, cu monede moldovenești – Scobinți, Moldova (regiune) și Iași-Biserica „Sf. Sava” – identificate de către Vinrel M. Butnariu. A atras atenția maniera aparte de publicare a acestor piese; succint, mă voi referi la depozitul cel mai consistent de astfel de

monede, care provine de pe teritoriul Moldovei (fără a se ști însă nimic despre originea și compoziția inițială) și cuprinde 269 de groși de la Petru I Mușat. După cum se cunoaște, bazele tipologice și cronologice ale monedelor lui Petru I Mușat au fost stabilite de către N. Docan, pornind de la numărul florilor de crin din scutul de pe aversul acestor piese¹⁵. Principiile sale constituie și baza singurului catalog ce ar cuprinde toate monedele emise pe teritoriul românesc, inclusiv cele moldovenești¹⁶. Însă autorul Catalogului de față clasifică monedele din acest tezaur pe criterii distincte, pornind de la tipul legendei de pe avers și pozițiile diferitelor variante ale elementelor heraldice ce însoțesc capul de bour. Nu se pot sesiza considerentele de ordin cronologic care motivează această tipologie. De asemenea, atrage atenția asemănarea vizibilă a unora dintre aceste tipuri (sau variante) stabilite de autor: tip 4 (p. 52, nr. 11-14) cu tip 7 (p. 53, nr. 59-61), tip 8 (p. 53, nr. 62-64) cu tip 10 (p. 53, nr. 72-74), tip 17 (p. 54, nr. 129-151) cu tip 20 (p. 54, nr. 155-162), tip 21 (p. 54, nr. 163) cu tip 10 (p. 53, nr. 72-74) (toate acestea sunt perechi cu o descriere identică a aversului și a reversului).

Un interes deosebit suscită monedele de la nr. 259-266, din același tezaur, care au aceeași legendă retrogradă de avers, atât pe avers, cât și pe revers. În cazul tuturor pieselor moldovenești din Catalogul de față, inclusiv cele provenind din descoperiri izolate, descrierea este sumară, fiind insuficientă încheșării unui viitor *Corpus* al acestora. Spre exemplu, în cazul monedelor lui Petru I Mușat, ultimole studii urmăresc interesante aspecte stilistice (se are în vedere nu doar numărul florilor de crin din scutul de pe reversul monedei, ci și forma acestor¹⁷), metrologice, se studiază compoziția chimică, titlul argintului, în scopul clarificării cronologiei și a circumstanțelor istorice specifice baterii acestor piese¹⁸.

Despre celălalt tezaur cu monede de la același domn moldovean, se știe doar că a fost descoperit în comuna Scobinți, în anul 1957. Acum câțiva ani, colecționarul

¹⁵ N. Docan, *Notiță despre monedele lui Petru Mușat*, în *Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorică*, seria II, tom XXX, 1907, p. 117-182.

¹⁶ O. Luchian, G. Buzdugan, Gh. Oprescu, *Monede și bancnote românești*, București, 1977, p. 43-57.

¹⁷ C. Știrbu, P. Stancu, *Monede din tezaurul de la Rachelu, aflate în colecția Muzeului de Istorie al R.S. României și importanța lor istorică*, în *BSNR*, LXVII-LXIX, 1973-1975, 121-123, p. 143-166; C. Știrbu, *Valori românești păstrate în muzeele din străinătate - un tezaur de la Petru Mușat*, în *CN*, III, 1980, p. 77-80.

¹⁸ K. Pârvan, *Aspecte ale monetăriei Moldovei la sfârșitul secolului al XIV-lea*, în G. Potra (ed.), *130 de ani de la crearea sistemului monetar românesc modern*, București, 1997, p. 208-248; eadem, *Monede moldovenești descoperite la Suceava (I)*, în *CN*, VIII, 2002, p. 197-209; K. Pârvan, B. Constantinescu, *Un lot inedit din tezaurul de la Rachelu (com. Luncașița, jud. Tulcea)*, în *Pontica*, XXXIII-XXXIV, 2002, p. 625-657.

⁸ E. Petrișor, *op. cit.*, p. 361 (valori între 916‰ - 937‰).

⁹ V. Mihailescu-Bîrliba, I. Mitrea, *Tezaurul de la Măgura*, Bacău, 1977, p. 23.

¹⁰ V. Mihailescu-Bîrliba, *op. cit.*, în *BSNR*, LXXV-LXXVI, 1981-1982 (1983), 129-130, p. 133; într-o perspectivă mai generală, prezența acestor piese la nordul Dunării atestă existența interferenței între cele două sfere economice (și culturale) mai importante ale Imperiului – apuseană și răsăriteană (I. Winkler, *Circulația monetară la Prolissum*, în *ActaMN*, I, 1964, p. 243-244).

¹¹ V. Mihailescu-Bîrliba, *Tezaurul de denari romani imperiați de la Puriceni (com. Borlești, jud. Neamț)*, în *MemAntiq*, IV-V, 1972-1973 (1976), p. 129.

¹² Idem, *Monedele și ceramica: vasele tezaurelor monetare din Dacia liberă*, în *ArhMold*, XXI, 1998, p. 135-148.

¹³ *Ibidem*, p. 145.

¹⁴ V. Mihailescu-Bîrliba, I. Mitrea, *op. cit.*, p. 23.

Traian Bița publica un număr de 21 de piese (groși de la Petru I Mușat), care ar fi aparținut unui depozit ce conținea 200-300 de astfel de piese, descoperit în circumstanțe asemănătoare (în primăvara lui 1957, pe teritoriul comunei Scobinți). Piesele se aflau „într-un vas metalic, dintr-un material sfărâmițos, în formă de clopot, cam de mărimea unui pahar cu apă”¹⁹. Reperle cronologice și spațiale comune ale descoperirilor, dublate de asemănările vizibile în descrierea pieselor alcătuind cele două loturi, susțin posibilitatea apartenenței lor la același tezaur.

Partea consistentă a lucrării o reprezintă tezeurile monetare din secolele XVI-XVII – nu mai puțin de 14 depozite, dintr-un total de 24, cât cuprinde Catalogul. Aspectele circulației monetare specifice acestor secvențe temporale, susținută, de altfel, de un noian de descoperiri, au fost cercetate și elucidate, cu argumente solide, de către însuși cel care semnează majoritatea descrierilor acestor tezaure prezente în Catalog²⁰. Foarte succint, aș remarca faptul că sunt reprezentate, în această colecție, cam toate grupele de tezaure diferențiate de V. M. Butnariu pentru aceste coordonate spațio-temporale: grupa A (tezaure de acumulare-dentari ungurești, aspri otomani: Sihleanu), grupa C (tezaure de acumulare-exclusiv trojaki și taleri: Cotnari, Iași-str. „C. Negri”, Scobinți, Iași-hotel „Traian”), și grupa D (tezaure de circulație-polgroși și denari imperiali: Golașesti)²¹. O altă grupă, numită convențional E, ar putea îngloba tezaurele de circulație cuprinzând piese mărunte suedeze și poloneze, împărțite în două subgrupe: E₁-cele cu *terminus post-quem* în prima jumătate a secolului al XVI-lea, cu o preponderanță a pieselor poloneze (Aroneanu, Iași-Biserica „Sf. Sava”) și E₂-cu *terminus post-quem* spre sfârșitul secolului al XVII-lea, compuse din piese suedeze (Bucium). Depozitul de la Tomești a beneficiat de analiza separată a autorului principal al Catalogului²², iar cel de la Dobrovăț are caracteristicile unui tezaur de circulație din secolul al XVIII-lea. Din toate aceste tezaure lipsesc piesele de aur și sunt puține nominături mari de argint, situație ce-și găsește o parte din explicație în istoricul colecției muzeului.

Remarci interesante presupune și analiza acestei serii a depozitelor medievale. În primul rând, un cert câștig metodologic, recomandat călduros pentru orice aarf de lucrare elaborată în viitor, îl reprezintă sistematizarea variațiilor de nominaluri și de emitenți, specifice numismaticii medievale, pe criteriul „spațiilor monetare”. Concepția nu este una inedită în literatura numismatică, cel care a aplicat-o primul fiind Grigore Foiț²³. Dar lui V. M. Butnariu îi revine

meritul de a o fi redescoperit și redimensionat, perfecționând-o și generalizând-o în mai multe etape. Concret, autorul a procedat la eşalonarea emisiunilor din fiecare tezaur pe criteriul *jus monetae*, criteriu pe baza căruia au fost stabilite „spațiile monetare”, în care fiecare emitenț de monedă și-a exercitat dreptul regaliant conțedat de suveran²⁴. Prin urmare, spațiile monetare au fost stabilite pe baza dreptului monetar și nu a sistemului monetar în care au fost emise piesele. Mai mult, așa cum aminteam la început, utilizarea terminologiei epocii pentru omienții și pentru nominaluri – alături de gruparea pieselor pe ateliere monetare pentru fiecare suveran, validează această manieră judicioasă de cercetare și publicare a izvoarelor numismatice din orice epocă. Înclin, totuși, să consider criteriul alfabetic, utilizat de autor la ordonarea „spațiilor de emisiune”, ca fiind tributar limbii de publicare. Folosirea emisionii celei mai vechi din fiecare spațiu, în acest scop, ar enfi obiectivitate și un plus de rigoare.

Autorul dovedește inconșcență în privința utilizării determinatoarelor numismatice, pentru perioada medievală. Se pare că ele ar fi fost utilizate doar în cazul pieselor mai rar înrăbute în spațiu est-earpatic. Cu toate acestea, există numeroase emisioni medievale, puțin comune, pentru care nu este menționată literatura de specialitate: p. 58, nr. 22 (Mariengroschen pentru Hörter), p. 75, nr. 1 (10 Kreuzer pentru Boemia), p. 77, nr. 2 (Hännos garas pentru Tranailvania), p. 92, nr. 1 (3 Gröschel pentru Boemia), p. 94, nr. 255-256 (2 Farthing pentru Scoția), p. 108, nr. 2 (Leeuendaalder pentru Campen) etc. Un număr și mai consistent de astfel de exemple, apare în capitolul consacrat descoperirilor izolate: p. 118, nr. 138 (Schilling pentru Ordinul Teutonic), nr. 139 (VII Bolognini pentru Principatul Massa di Lunigiana), nr. 140 (V Sols pentru Principatul Monaco), nr. 141 (10 Lepta pentru Grecia), p. 119, nr. 155 (II Reales pentru Spania), p. 127, nr. 326 (Groschen pentru Köln), p. 128, nr. 327 (Kreuzer pentru Salzburg), p. 130, nr. 359 (Reichenpfening pentru Navarra), p. 138, nr. 527 (2 Farthing pentru Scoția), p. 146, nr. 641 (28 Stüber pentru Emden) etc.

E adevărat că în numeroase studii, monedele ungurești și cele poloneze au fost tratate într-o manieră globală, grupate doar pe suverani, fără datare sau precizare a atelierelor. Astfel de studii dăunează mult din perspectiva valorificării ulterioare a acestor informații²⁵. Din fericire, la polul opus se află multe exemple, din care mă rezum la a menționa doar acribia manifestată de regretatul Eugen Chirilă, care a stabilit nu mai puțin de 11 variante de revers și alte 13 pentru avers, pentru denarii emiși la Kremniča, între anii 1527-1578²⁶. Studiul

¹⁹ T. Bița, *Monede medievale moldovenești din secolul al XIV-lea, descoperite la Scobinți (jud. Iași)*, în *BSNR*, LXX-LXXIV, 1976-1980, 124-128, p. 305-316.

²⁰ V. M. Butnariu, *Moldova între „spații monetare” și „rațiuni de stat”*. Anii 1574-1612, în *SCN*, XII, 1997 (1998), p. 157-172.

²¹ *Ibidem*, p. 164-165.

²² V. M. Butnariu, V.-M. Pușcașu, *Tezaure monetare din secolele XV-XVII descoperite în Moldova, (II)*, în *AlX*, XXX, 1993, p. 574-576.

²³ G. Foiț, *Noi tezaure monetare medievale descoperite în regiunea Suceava*, Suceava, 1967.

²⁴ V. M. Butnariu, *op. cit.*, în *ArhMold*, XXVI, 2003, p. 254.

²⁵ Un astfel de tezaur este cel publicat de V. Enăchic (*Relațiile comerciale ale Moldovei în secolele XVI-XVII, ilustrate de tezaurul monetar descoperit la Cordăreni, județul Botoșani*, în *ActaMM*, XI-XIV, 1990-1992, p. 93-101).

²⁶ E. Chirilă, *Tezaurul monetar de la Băgaciu, sec. XIV-XVI*, în E. Chirilă, N. Gudea, V. Lazar, A. Zinyi (coord.), *op. cit.*, p. 67-68.

detaliat al monedelor poloneze, prezente în cantități apreciabile pe teritoriul Moldovei, ar releva, cu certitudine, observații cel puțin la fel de interesante ca cele obținute de E. Chirilă. Spre exemplu, majoritatea pieselor lui Sigismund III, bătute pentru Riga și Lituania prezintă în spațiul din afara conturului ștanței combinații interesante de semne variate (rozele, puncte, cruci etc.); de asemenea, analize detaliate sau cel puțin confruntarea cu principalele cataloage existente în literatura de specialitate, solicită emisiunile din spațiul suedez, în contextul mai larg al disenței despre falsurile moldovenești. Oricum, trimiterea la determinatoarele de specialitate – pentru monedele ungurești, poloneze și suedeze din Catalogul de față – ar fi fost necesară, fie și numai pentru a se preciza stadiul problemei în momentul publicării.

De remarcat că majoritatea acestor depozite monetare medievale au beneficiat deja de o publicare anterioară, din partea aceluiași autor. Dar lucrarea recenzată le reia într-o nouă formă, mai completă, prin precizarea monetărilor și a parametrilor tehnici. Față de varianta inițială, s-a procedat la modificarea mlesimului unor piese, de cele mai multe ori în cadrul aceluiași emitent sau spațiul monetar; e cazul tezaurelor de la Golăești²⁷, Cotnari²⁸, Iași-str. „C. Negri”²⁹, Scobinți³⁰, Iași-hotel „Traian”³¹ și Tomești³². Doar în tezaurul de la Golăești apar modificări de nominal: probabil un pelgros de la Alexandru, emis pentru Lituania, după cum a fost identificat inițial, acum a fost reconsiderat denar în Catalog. În cadrul aceluiași tezaur, piesa imperială cu sigla H-S, emisă de Maximilian II pentru Austria, în anul 1576 (p. 58, nr. 14, în Catalog), este considerată ca fiind emisă la Sibiu³³. Pentru această perioadă, o interpretare mai adecvată a siglelor H-S ar putea fi Hungaria Superior, indicând baterea acestor piese la Kassa (azi Košice), devenită monetară imperială între 1574-1583³⁴. Reexaminarea monedelor din tezaurul de la Sihleanu³⁵ a

permis publicarea lor într-o manieră utilă cercetării numismatice. Au apărut și inadverente față de identificarea inițială a pieselor, asupra cărora nu voi insista. Tezaurele descoperite la Iași-str. „C. Negri”, în vara lui 1961 s-au amestecat într-un singur lot, intrând probabil ca atare în colecțiile Muzeului de Istorie a Moldovei. De fapt, cel care le-a publicat inițial, le-a tratat nediferențiat³⁶. Apariția Catalogului a prilejuit abordarea separată și detaliată, pentru întâia oară, a celor două descoperiri monetare distincte. Diferențierea pieselor s-a realizat, probabil, pe baza datelor înscrise în Registrul inventar de la Institutul de Arheologie din Iași. În primul dintre aceste depozite apare o piesă interesantă, un trojak atribuit lui Ștefan Bathory, emis pentru Coroană, în anul 1588 (p. 73, nr. 4); există rezerve în privința identificării emitentului în urma consultării determinatoarelor de specialitate³⁷.

Publicarea consistentului depozit de monede medievale de la Bucium, în marea lor majoritate șilingi suedezi, reduce în discuție mai vechea problemă a falsurilor inițiate de către Eustratie Dabija în monetăria de la Suceava, probabil cu ajutorul lui Titus Livius Boratin. Nu intenționez să reiau această problematică în rândurile de față, care, de altfel, beneficiază de o vastă bibliografie. Remarc doar că autorul a preferat să catalogheze toate monedele din tezaurul de la Bucium (precum și piese asemănătoare din alte descoperiri publicate în Catalog) drept emisiuni originale. Această convingere a numismatului ieșean a făcut deja obiectul unei interesante și argumentate comunicări, așteptându-se cu interes varianta tipărită. Direcții utile în studierea viitoare a acestei chestiuni ar putea fi catalogarea și cartarea tuturor descoperirilor de acest fel (care se extind cu mult în afara spațiului nord-dunărean), precum și studiul detaliat al descoperirilor deja existente³⁸.

Alături de tezaure, colecția numismatică a muzeului ieșean cuprinde numeroase descoperiri izolate, care fac obiectul unui capitol separat în Catalogul analizat (*III. Découvertes isolées*, p.111-153). Sunt repertoriile 697 de piese (4 AV, 578 AR, 1 argint aurit, 1 piesă de billon, 113 AE), descoperite fie întâmplător, fie cu ocazia

²⁷ V. M. Butnariu, A. Știrbu, *Tezaure monetare din secolele XV-XVII descoperite în Moldova*, (III), în *AILX*, XXXI, 1994, p. 555-556.

²⁸ *Ibidem*, p. 556.

²⁹ *Ibidem*, p. 556-559.

³⁰ V. M. Butnariu, *op. cit.*, în *SCN*, XII, 1997 (1998), p. 158.

³¹ V. M. Butnariu, V.-M. Pușcașu, *op. cit.*, (II), în *AILX*, XXX, 1993, p. 573-574.

³² *Ibidem*, p. 574-575.

³³ În Catalog, sigla H-S este atribuită Sibiului (p. XV). La fel se procedează și la publicarea inițială a tezaurului (V. M. Butnariu, A. Știrbu, *op. cit.*, (III), în *AILX*, XXXI, 1994, p. 556, n. 2).

³⁴ cf. L. Huszár, *Münzkatalog Ungarn von 1000 bis Heute*, Budapest-München, 1979, p. 24. La fel procedează și E. Chirilă, cu piese asemănătoare (*op. cit.*, p. 66 și nr. 4961-4966).

³⁵ Tezaurul a fost publicat inițial de către E. Neamțu (*Le trésor d'objets de parure et de monnaies découvert à Sihleanu (comm. Scorțaru Nou, dép. de Brăila)*, în *Dacia*, N.S., XXIV, 1980, p. 341-353).

³⁶ *Infra*, nota 28.

³⁷ M. Gumowski, *Handbuch der Polnischen Numismatik*, Graz, 1960, p. 112-113 și 122-123.

³⁸ C. Moisil (*Monete și tezaure monetare găsite în România și în finiturile românești învechinate*, în *BSNR*, XI, 1914, 22, p. 56, nr. 45; *Bănăria lui Dabija-Vodă*, în *BSNR*, XII, 1915, 24, p. 69-70) vorbește despre un tezaur cuprinzând 15 kg de șilingi falsificați la Suceava, descoperit în vechiul Palat Domnesc – Palatul Culturii de azi – cu prilejul lucrărilor de restaurare executate înaintea primului război mondial. Despre aceste piese, aflate probabil la Muzeul Național de Istorie a României din București, vorbește Hans E. Sköld când afirmă că „chiar în momentul de față se examinează de către cercetătorii români „massa” de monede descoperită la Iași” (*Activitatea monetăriei de la Suceava în timpul lui Dabija-Vodă*, în *CN*, VI, 1990, p. 197 și n. 42 și pl. I, nr. 2).

ceretărilor arheologice efectuate în ultimii 35 de ani, în localitățile Bogdănești, Cârja, Dobrovăț, Făgăraș, Fălciu, Grumeznaia, Horga, Mălușteni, Mănăstirea, Mogoșești-Siret, Murgeni, Podu Iloaiei, Sărățeni, Schineni, Șuletea, Țuțora și Vetrișoaia. Majoritatea pieselor (457 ex.) provin însă din săpăturile efectuate în orașul Iași, de-a lungul timpului, de către Nicolae și Maria-Voica Pușcașu. Studiile care au materializat aceste cercetări au o atitudine neprofesionistă (mergând până la indiferență uneori) în fața materialului monetar. Astfel că o enormă cantitate de monedă, din epoca romană până în perioada contemporană, acoperind varii spații monetare, reprezentând atât descoperiri izolate, cât și tezaure, a rămas multă vreme quasi-necunoscută (cu excepția rarelor mențiuni generale). O mare realizare a acestui Catalog este prezentarea acestora, într-un sfârșit, celor care sunt interesați (Catalogul de față cuprinde atât monedele izolate, cât și tezaurele – Iași-Biserica „Sf. Sava” (3), Iași – str. „C. Negri” – descoperite în urma săpăturilor celor doi arheologi).

Pentru o parte dintre descoperirile izolate din acest capitol sunt menționate contextele arheologice. Monedele sunt grupate pe localități, așezate alfabetic. Utilizarea aceleiași criteriu în ordonarea spațiilor din cadrul fiecărui punct de descoperire, conduce la situații inedite: de exemplu, în cazul descoperirilor din Iași-str. „A. Panu” – hotel „Moldova”, piesa provenind de în Marcus Aurelius e așezată după cele austriece și otomane și înaintea celor ungurești (p. 141-142). Dar existența unui repertoriu cronologic al descoperirilor izolate (*IV. Répertoire chronologique des découvertes isolées*, p. 154) facilitează folosirea acestui material.

Ultimul capitol al lucrării (*V. Donations*, 155-156), semnat de Costel Chiriac, prezintă două piese rare pentru o astfel de colecție, fără a se cunoaște locul descoperirii; trezește interesul un plumb sigilar, considerat cu rezerve de autor, ca aparținând unui episcop madrilen din secolele XV-XVI.

Lucrarea mui beneficiază de reprezentări grafice pentru obiectele de podoabă și un număr restrâns de monede (puțin lizibile, inserate în text), trei hărți și indici. Hărțile, în ciuda unor inexactități minore (de exemplu, harta de la p. 2, cuprinzând tezaurele din Catalog, omite descoperirea de la Răducăneni și conține punctul Mogoșești-Siret, de unde provin două monede răslețe) sunt foarte utile într-o astfel de lucrare. De asemenea, detalierea și sistematizarea laborioasă a indicilor – reprezentând numele autorilor și colaboratorilor, nume proprii, nume comune și legende de monede – facilitează accesul la conținut.

Toate aceste observații, nesemnificative, de-a lungul demersului recenzorului nu diminuează cu nimic importanța acestei lucrări, veritabil instrument de lucru, care, beneficiind de rectificările de rigoare, va deveni cu certitudine un model pentru orice viitoare încercare de publicare a izvezelor numismatice. La final, se cuvine apreciată tenacitatea cercetătorului Viorel M. Butnariu de a iniția editarea unui astfel de *Corpus* numismatic pentru spațiul est-carpatic. Și nu în cele din urmă, aprecierea vizează și maniera în care a înțeles să-și aproprie tineri colaboratori.

LUCIAN MUNTEANU